

KIRGIZ CUMHURİYETİ VE İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN 1992-2018 YILLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ*

*The Relationship Between the Kyrgyz Republic and the Islamic Republic of
Iran in 1992-2018*

Asan ORMUŞEV**
Abdrasul İSAKOV***

Öz

Kırgızistan-İran ilişkileri 1992 yılından bu yana istikrarlı şekilde gelişmektedir. Kırgızistan-İran ilişkilerinin uluslararası alanda da karşılıklı anlayış çerçevesinde geliştiği, parlamentolar arası ilişkilerin devam ettiği bilinmektedir. İki ülke ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinde olmamasına rağmen; söz konusu ilişkilerin geride kalan yirmi altı yılda çeşitli alanlarda derinleşme eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Nitekim eğitim, kültür ve ticaret gibi alanlarda Bışkek-Tahrán ilişkilerinin önemli bir seviyeye ulaştığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Kırgızistan, İran, Ekonomik İlişkiler, Eğitim İlişkileri, Kültür İlişkileri.*

Abstract

Kyrgyzstan-Iran relations have been developing steadily since 1992. It is known that the relations between Kyrgyzstan and Iran have developed within the framework of mutual understanding in the international arena and the relations between parliaments are continuing. Although the relations between the two states are not at the level of strategic partnership, they are spread over various areas. It can be said that Bishkek-Tehran relations developed better in the fields of education, culture and trade.

Keywords: *Kyrgyzstan, Iran, Economic Relations, Educational Relations, Cultural Relations.*

* Makale Geliş Tarihi: 28.11.2018 – Yayına Kabul Tarihi: 06.12.2018

** Prof. Dr. Barsgani Doğu Üniversitesi, e-posta: vostok04@rambler.ru

*** Dr., Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM),
e-posta: rasulaali@gmail.com

Giriş

Kırgız Cumhuriyeti'nin dış politikasının temel hedefi ülkenin bağımsızlığını ve egemenliğini güçlendirmektir. Kırgızistan'ın ulusal çıkarlarının teşvik edilmesi ve gerçekleştirilmesi ise başta komşu ülkeler olmak üzere, çeşitli ülkeler ve uluslararası örgütlerle dostane, ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde sağlanmaktadır. Nitekim çok yönlü, dengeli ve karşılıklı kazanca dayalı dış politika yürütmek isteyen Bişkek yönetimi, Avrasya bölgesinin önemli ülkelerinden biri olan İnan'la da ekonomi başta olmak üzere çeşitli alanlarda ilişkilerini geliştirme niyetindedir.

İnan da gerek jeostratejik gerek ekonomik ve gerekse de ideolojik çıkarları doğrultusunda Kırgız Cumhuriyeti'yle iyi ilişkiler tesis etmeyi hedeflemektedir. Tacikistan-İnan ilişkilerindeki bozulma, bölgede Tahran'ın Bişkek'le daha yakın diyalog kurmasını gerekli kılmaktadır. Kırgız topraklarının kadim Fars coğrafyası dahilinde bulunması, geçmişten günümüze kadar yaşatılan kültür, din ve dil ilişkileri, ortak değerler bölgesel güç iddiasında ilerleyen Tahran'ın Kırgızistan'la ilişkilerinin temel taşlarını teşkil etmektedir. Tahran, Orta Asya'nın gelişmesinde "İnan'ın Merkeziliği" vizyonunu da Bişkek'le ikili ilişkilerinde hep göz önünde bulundurmaktadır.¹

Kırgızistan-İnan Diplomatik İlişkileri

Kırgızistan'ın ortak tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu ülkelerden biri de İnan İslam Cumhuriyeti'dir. Tarihsel olarak Kırgızistan-İnan ilişkilerinin kökleri eskiye dayanmaktadır. Bu bağlamda kültürel ve dini ilişkiler, ikili arasındaki münasebetin gelişmesi için geniş fırsatlar yaratabilecek uygun bir zemin oluşturmaktadır. Örneğin İnan İslam Cumhuriyeti, Kırgızistan'ın bağımsızlığını 21 Aralık 1991 tarihinde resmen tanıyan ilk ülkelerden biridir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 10

¹ Mehmet Seyfettin Erol-Arzu Celalifer Ekinci, "İnan'ın Orta Asya Politikası: İşbirliği Arayışları ve Güvenlik Sorunu", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 383.

Mayıs 1992’de kurulmuştur.² 12 Mart 1993 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Bişkek’te açılmış ve 1996 yılının Mayıs ayında Kırgız Cumhuriyeti Büyükelçiliği Tahran’da faaliyete geçmiştir.³

İran’dan Kırgızistan’a yapılan ilk diplomatik ziyaret ise 1991 yılının Nisan ayında Kırgız Meclis Bakanı Medetkan Şerimkulov’un daveti üzerine İran Dışişleri Bakanı Ali Veliyati tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴ Diplomatik anlamda pek çok kez karşılıklı ziyaret gerçekleştiren bu iki ülke arasında Cumhurbaşkanlığı seviyesinde de 8 ziyaret yapılmıştır. İran Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani’nin daveti üzerine Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in 23-24 Haziran 1993 tarihleri arasında Tahran’a yaptığı resmi ziyaret iki ülke arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik atılmış olan ilk adımlardan biridir. Bahsi geçen ziyaret sırasında devlet başkanları tarafından birçok anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan “Kırgız Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasında İşbirliği Üzerine” ortak bildirisi kilit öneme haizdir. İlk anlaşmaların siyasi ve ticari alanları içermesi de dikkate değerdir.⁵

Kırgızistan ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlenmesindeki bir sonraki adım, 21 Ekim 1993 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani’nin Bişkek’e yaptığı resmi ziyareti olmuştur. Ziyaret kapsamında liderler düzeyinde yapılan üst düzey görüşme sonrasında bir dizi anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Kabul edilen anlaşmalardan en önemlileri ticari, ekonomik, bilimsel, teknik ve sosyo-kültürel alanlarda olmuştur. Örneğin ekonomik alanda ticaret odalarının kurulması ve iki ülke bankaları arasında işbirliği yapılması hususunda bazı anlaşmalar imzalanmıştır.⁶

2 Arhiv Prezidenta Kırgızskoy, F-1.op.1.d.1810, l.12; d.1219.1.164; Kaynarbek Toktomuşev, *Vneşnyaya Politika Nezavisimogo Kırgızstana*, Sabır Yayınları, Bişkek 2001, s. 155.

3 Asan Ormuşev, *Kırgızistan-İran Mamilelerine 20 Cıl*, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Bişkek 2012, s. 31-32.

4 Samatbek Bekibayev, “Kırgızsko-İranskıe Otnoşeniya v Protseste Stanovleniya i Razvitiya Suverennoy Kırgızskoy Respubliki (1991-2005 gg)”, Balasagun Devlet Üniversitesi, Bişkek 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 84-85.

5 Arhiv Prezidenta Kırgızskoy Respubliki, F-1.op.1.d.1810, l.12-13.

6 Asan Ormuşev, “Formirovanie i Razvitie Kırgızsko-İranskıh Diplomatıçeskih Otnoşeniy”, *Nauka i Novie Tehnologii*, 3, 2011, s. 165.

1995 yılının Nisan ayında Kırgızistan Başbakanı Apas Cumagulov, İran'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. 29-31 Temmuz 1996 tarihleri arasında İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hasan Habibi Bışkek'e gelmiş ve iki ülke temsilcileri arasında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Akayev'in ikinci Tahran ziyareti Haziran 2000 yılında gerçekleşirken; dönemin İran Cumhurbaşkanı Seyyid Muhammed Hatemi'nin iade-i ziyareti ise 2002 yılının Nisan ayında gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Akayev'in 2003 yılının Aralık ayında İran'a yaptığı ziyarette İran'ın Dini Lider'i Ayetullah Ali Hamaney, iki ülke ilişkilerinin çeşitli alanlarda geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷ Bu üst düzey ziyaretler, ikili işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi konularına ayrılmıştır. İki ülke Cumhurbaşkanı tarafından ileri sürülen Kırgızistan Devlet Başkanı'nın "İpek Yolu" doktrini ve İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hatemi'nin "Barış İçin Uyarlıklar Diyaloğu" doktrinleri Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun desteğini almıştır.⁸ Söz konusu doktrinlerin halen uluslararası alanda karşılık bulduğu vurgulanabilir.

İran, Batı ülkelerinin uyguladığı yaptırımlar sırasında Kırgızistan'ın sağladığı desteği ve yardımı unutmamıştır. Örneğin 2000 yılında BM Genel Kurulunun 55. Oturumu'nda Kırgızistan, "İran'da insan haklarının ihlali" konusundaki belgenin kabulüne karşı çıkarak Tahran'a destek verdiğini belirtmiştir. Tahran da Kırgızistan'a uluslararası arenada İran'a destek verdiği için minnettarlığını dile getirmiştir.⁹ İslami hükümetin dış politika konseptlerinin ve İran'ın pratik dış politikasının son zamanlarda sağduyu ve pragmatizme dayalı değişiklikler geçirdiğini de belirtmek gerekir. Modern İran, kökenleri halk geleneklerinden ve İslam'dan gelen demokratik bir devlettir. İran, modern dünyaya Türkiye gibi liberal modernleşme yoluyla değil; Japonya gibi geleneksel toplum vasıtasıyla girmiştir.

23 Haziran 2003 tarihinde Kırgızistan Başbakanı Nikolay Tanaev İran'a ziyaret gerçekleştirmiştir. 5-7 Mayıs 2003 tarihleri arasında İran Cumhurbaşkanı Özel Temsilcisi Mehdi Seferi,

7 Bekibayev, *a.g.t.*, s. 93-94.

8 *Dialog Tsivilizatsii Na Velikom Şelkovom Puti*, Materialı Mejdunarodnoy Konferentsii, Bışkek 2002, s. 49.

9 Arhiv Prezidenta Kırgızskoy Respubliki, F-1.op.1.d.1819, l. 214.

Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Nitekim 2003 yılına kadar iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların sayısı 69'a ulaşmıştır.¹⁰ 10-12 Ekim 2004 tarihleri arasında dönemin İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Aref, Bişkek'e ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında birtakım anlaşmalar imzalanmıştır. Aref, Kırgızistan-İran ilişkilerini diğer Orta Asya ülkeleri rol model olarak gördüklerini bildirmiştir.

2005 yılında Kırgızistan'da meydana gelen renkli devrim olaylarına, İran son derece ihtiyatlı yaklaşmıştır. Renkli devrimler, Tahran'ın gözünde Batı'nın projesi olarak kabul gördüğünden dolayı bu yıllarda ikili üst düzey ziyaretlerin yapılmadığı da görülmüştür.

16 Ağustos 2007 tarihinde dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Ahmedinejad, Şanghay İşbirliği Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi 7. Toplantısı'na gözlemci olarak katılmak üzere Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e gitmiştir.¹¹ Ziyaret çerçevesinde iki ülke liderleri ikili ilişkilerin çeşitli konularını ele alma fırsatı yakaladıkları ifade edilebilir.

2010 yılında bir Kırgız uçağının İran'da indirilmesi ve iki yolcunun terörist olduğu iddiasıyla suçlanarak tutuklanması bile, ikili ilişkilere gölge düşürememiştir. Hatta dönemin İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki, 5 Kasım 2010 Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir. Daha sonra da Kırgızistan Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Emilbek Kaptagayev, 20-21 Kasım 2010 tarihleri arasında, İran'a ziyaret gerçekleştirmiş ve o dönemin Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'la görüşmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda İran'ın Kırgızistan'a 50 milyon dolar yatırım yapmasıyla ilgili bir anlaşma imzalanmıştır.¹² Buradan İran'ın ikinci renkli devrimi yaşıyan Kırgızistan'a yardımda bulunarak ülkenin istikrara

10 Reza Miandare, "Vtoroe Zasedanie Za Kruglım Stolom Dvuhstoronnih Otnoşeniy Mejdu İranom i Kırgızstanom", *Amu Darya*, 14, Bahar-Yaz 2003, s. 248.

11 *Diplomatiçeskiy Vestnik*, Ministerstvo İnostrannih Del Kırgızskoy Respubliki, Bişkek 2007, s. 38-39.

12 Emilbek Momunov, "Kırgız-İran Madaniy Baylanıştarın Önüktürüü Maseleleri Talkuulandı", *Kabar*, <http://old.kabar.kg/kyr/analytics/full/8288>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

kavuşmasına katkıda bulunmak istediği sonucuna varılabilir. Benzer bir şekilde dönemin İnan Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhammed Ali Fathollahi de Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in 1 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirilen yemin törenine katılmıştır. 2012 yılında da iki ülkenin liderleri arasında bir dostluk deklarasyonuna imza atılmıştır. Mevzu bahis ülkeler arasında 56 uluslararası ve 48 kurumlar bazında anlaşma imzalanmıştır.¹³ Bu gelişmelerden sonra ikili ilişkilerde daha yakın işbirliği kurma isteği göze çarpmaktadır.

2013 yılında İnan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Şanghay İşbirliği Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi Toplantısı'na katılarak ilk yurtdışı ziyaretini Kırgızistan'a gerçekleştirmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev de 2015 yılının Eylül ayında Tahran'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Resmi ziyaret sonucunda ortak bir bildiri imzalanmış, söz konusu bildiriyle birlikte Kırgızistan-İnan ilişkileri bağlamında yeni bir dönem başlamıştır.¹⁴ Buna ek olarak iki ülke arasında protokol imzalandığı da bilinmektedir. Söz konusu protokol, iki ülke arasındaki işbirliğinin 5 yıllık plana dökülmüş halidir.

İnan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 23 Aralık 2016 tarihinde Kırgızistan'ın başkentine gelerek Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Başbakan Sooronbay Ceenbekov ve Kırgız parlamentosunun temsilcileriyle görüşmüştür. Ayrıca Ruhani, Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret etmiş ve Kırgız-İnan İş Forumu'na katılmıştır. Bu ziyaretinde Ruhani, Kırgız politikacılarla ekonomi, siyaset, kültür ve eğitim konularında geniş bir fikir alışverişinde bulunmuştur. Ayrıca görüşmelerde yasadışı uyuşturucu ticaretinin önlenmesi sorununa da değinilmiştir. Benzer bir şekilde bahse konu olan görüşmeler esnasında Kırgız Cumhuriyeti başta olmak üzere Orta Asya'nın ulusal ve milli güvenliğinin sağlanması için önlemlerin güçlendirilmesi hakkında

13 Said Nagizade, "Perviy Sovmestnyy Kruglyy Spol İslamskoy Respubliki İnan i Respubliki Kırgızistan", *Amu Darya* 4, Kış 2000, s. 146.

14 "Ofitsial'nyy Vizit Prezidenta Kırgızskoy Respubliki Almazbeka Atambayeva v İslamskuyu Respubliku İnan", *Şelkoviy Put*, 14, Bişkek 2015, s. 8-11.

da konuşulmuştur. Ruhani'nin bu ziyaretinde iki ülke arasında 2016-2026 yıllarını kapsayan bir işbirliği planı imzalanmıştır.¹⁵

İkili ilişkilerin daha iyi noktalara taşınması amacıyla Kırgızistan-İran Hükümetler Arası Komisyonu kurulmuştur. Kırgızistan-İran Hükümetler Arası Komisyonu iki senede bir düzenli olarak toplanmaktadır. 12. Kırgız-İran Hükümetler Arası Komisyon Toplantısı da 2018 yılında Tahran'da yapılmıştır. Bu toplantılar, istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilen toplantılar arasında sayılabilir.

Parlamente İşbirliği

Bu yıllar arasında Kırgız Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki parlamentolararası ilişkilerin geliştiği söylenebilir. Kırgızistan Parlamentosu'nun ilk Başkanı olan Medetkan Şerimkulov, 23 Ağustos 1992 tarihinde dönemin İran Şura Meclisi Başkanı Nateg Nuri'nin daveti üzerine Tahran'a resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. İran Cumhurbaşkanı'yla görüşen Şerimkulov, İranlı mevkidaşıyla parlamentolar arasında işbirliğini öngören bir mutabakat zaptı imzalamıştır.¹⁶ Ayrıca Cogorku Keneşi Başkanı Usup Mukambaev 1998 yılında ve Altay Börübaev ise 2001 yılında İran'a resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Kırgızistan Parlamentosu'nun ilk başkanı olan Medetkan Şerimkulov ise 16 Haziran 1994 tarihinde İran Dışişleri Bakan Yardımcısı M. Sarmadini'yi kabul etmiştir.¹⁷ İki ülke tarihinde ilk kez 1998 yılında Kırgızistan-İran Parlamento Dostluk Grubu kurulmuştur.¹⁸

Meclis Başkanı Abdıganı Erkebayev, 15-18 Mart 2004 tarihleri arasında İran'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaret esnasında iki ülkenin parlamente işbirliğinin geliştirilmesini öngören bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Erkebayev, dönemin İran Şura Meclis Başkanı Mehdi Karrubi ve İran eski Cumhurbaşkanı Rafsanjani'yle görüşmüştür. 2010 yılında İran Şura Meclisi

15 "Kırgızistan Menen İrandın Ortosunda 2026-Cılga Çeyin Kızmataştık Programması Kabıl Alındı", *Kabar*, <http://old.kabar.kg/kyr/politics/full/79294>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

16 Bekibayev, *a.g.t.*, s. 85.

17 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 40-41.

18 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 12.

Başkanı Ali Ardeşir Laricani, Kırgızistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁹

Bunların yanı sıra 19 Ocak 2011 tarihinde Kırgız Parlamentosu Başkan Yardımcısı Bödöş Mamırova başkanlığındaki meclis heyetinin de İran'ı ziyaret ettiği bilinmektedir. Ziyaret kapsamında heyet, Laricani'yle görüşmüştür.²⁰ 19-20 Ekim 2011 tarihleri arasında Laricani, Kırgızistan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Ziyaret sırasında iki ülke parlamentosu arasında işbirliği mutabakat anlaşması imzalanmıştır.²¹ Daha sonra Kırgızistan Cumhuriyeti Cogorku Keneşi Başkanı Asılбек Ceenbekovda iade-i ziyarette bulunmuştur. Almazbek Atambayev ise 4-5 Eylül 2015 tarihleri arasında Tahran'a yaptığı ziyarette, Laricani'yi yeniden Kırgızistan'a davet etmiştir.²²

Kırgızistan Dışişleri Bakanı Erlan Abdıldayev 27 Ocak 2015 tarihinde İran Parlamentosu İran-Kırgızistan Dostluk Grubu içerisinde yer alan milletvekilleriyle görüşmüştür. Ali Kaidi başkanlığındaki İran Parlamentosu, İran-Kırgızistan Dostluk Grubu milletvekilleri de 29 Ocak 2015 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı'nı ziyaret etmiştir.²³

24 Nisan 2017 tarihinde Kırgız Parlamentosu Başkanı Çınıbay Tursunbekov, İran'a üç günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Tursunbekov Tahran'da İran Meclis Başkanı Ali Laricani'yle görüşmüştür. Görüşme sonrasında iki ülke arasındaki parlamentolar arası ilişkilerin geliştirilmesi hususunda 9 maddeden oluşan bir anlaşma imzalanmıştır. Meclis başkanları,

19 Asan Ormuşev, "Egemendüü Kırgız Respublikasının Cakıncı Cana Orto Çığış Ölkölörü Menen El Aralık Mamilelerinin Öngüşü (XX Kılımdın Ayagı-XXI Kılımdın Başı)", Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Bişkek 2012, (Yayımlanmamış Post Doktora Tezi), s. 106.

20 "Ali Laricani: İran Gotov Pomoç Razvitiyu Ekonomiki Kırgızstana", *Kabar*, <http://old.kabar.kg/politics/full/25819>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

21 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 63.

22 "Prezident Almazbek Atambayev İrandın Meclisinin Spikeri Ali Laricani Menen Coluktu", *Kırgız Respublikasının Prezidenti*, http://www.president.kg/kg/okujalar/zhanylyktar/6580_prezident_almazbek_Atambayev_irandyin_mejlisinin_spikeri_ali_laridjani_menen_jolugushtu/, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

23 "Naser Aşuri: İran Yavlayetsya Dobrojelatelem Dlya Stran TsentralnoyAzii", *News-Asia*, http://www.news-asia.ru/view/ks/live_commentary/7866, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

gazeteciler için bir de basın toplantısı düzenlemiştir. Kırgız Parlamentosu Başkanı ziyaret çerçevesinde Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, Yol ve Şehircilik Bakanı Abbas Ahmed Ahundi ve İran Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Gulam Hüseyin Şafi'yle görüşmelerde bulunmuştur. Ayrıca heyet, Mazenderan Eyaleti'nde konumlanmış olan bazı sanayi bölgelerini de gezmiştir.²⁴ Belirtmek gerekir ki; halen Kırgız Parlamentosu'nda İran-Kırgızistan Dostluk Grubu vardır. Genelde Kırgızistan-İran Dostluk Grubu'nda üç milletvekili bulunmaktadır.²⁵ Kırgızistan Parlamentosu'nda bu grubun başkanlığına 25 Ekim 2017 tarihinde Dastan Cumabekov seçilmiştir. Bu bağlamda İran-Kırgızistan parlamentolar arası ilişkilerin geçmişine bakarak Cumabekov'un yakın gelecekte İran'a ziyaret gerçekleştirebileceği öngörülebilir.

Uluslararası Alanda Kırgızistan-İran İlişkileri

16-19 Şubat 1992 tarihleri arasında Tahran'da gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Zirvesi'ne Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Abdiganı Erkebayev başkanlığındaki Kırgız heyeti katılmıştır. 29 Kasım 1992 tarihinde Kırgızistan, söz konusu teşkilata üye olmuştur. 1998 yılının Mayıs ayında Almatı'da yapılan EİT Zirvesi'nde ise Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Muhammed Hatemi'yle görüşmüş ve Hatemi, Akayev'i İran'a davet etmiştir.²⁶ Akayev, 8-10 Haziran 2000 tarihleri arasında Tahran'da gerçekleşen 6. EİT Zirvesi'ne katılmıştır. Zirve kapsamında iki ülkenin liderleri

24 "Cogorku Keneştin Töragası Çımbay Tursunbekov Baştağan Parlamenttik Delegatsiya İran İslam Respublikasına Rasmiy Sapar Menen Bardı", *Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşi*, <http://kenesh.kg/ky/news/show/2846/zhogorku-keeshtin-toragasi-chinibay-tursunbekov-bashtagan-parlamenttik-delegatsiya-iran-islam-respublikasına-rasmiy-sapar-menen-bardi>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018); "Kırgızstan Menen İrandın Parlament Cetekçileri Öz Ara Tüşünüşü Cana Parlamentter Aralık Kızmataştık Tuuraluu Memorandumga Kol Koyuştu", *Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşi*, <http://kenesh.kg/ky/news/show/2868/kirgizstan-menen-irandin-parlament-zhetekchileri-oz-ara-tushunushuu-zhana-parlamentter-aralik-kizmatastik-tuuraluu-memorandumga-kol-koyushtu>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

25 "Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin İran İslam Respublikası Menen Kızmataştık Boyunça Dostuk Deputattık Tobu", *Cogorku Keneşi*, <https://bit.ly/2Irfo2X>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018); <http://kenesh.kg/ky/article/show/163/kirgiz-respublikasının-zhogorku-keneshinin-chet-olkolordun-parlamentteri-menen-kizmatastik-boyuncha-dostuk-deputattik-toptoru>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

26 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 41, 155, 157.

ortak bildiri yayımlamışlardır. İki ülkenin liderlerinin 14 Eylül 2004 tarihinde Duşanbe'de yapılan EİT Zirvesi'nde de bir araya geldikleri görülmüştür. Başbakan Yardımcısı Ömürbek Babanov başkanlığındaki Kırgız heyeti, 11 Mart 2009 tarihinde Tahran'da gerçekleştirilen 10. EİT Zirvesi'ne katılmıştır. Babanov söz konusu zirve kapsamında Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Pervez Davudi ve Ticaret Bakanı Mesud Mirkazemi'yle görüşmüştür.²⁷ İki ülkenin liderleri, 23 Aralık 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen EİT Zirvesi'nde de bir araya gelmiştir.²⁸

2005 yılında İran, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) gözlemci üye olarak seçilmiştir. 16 Ağustos 2007 tarihinde de Ahmedinejad, 7. ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi Toplantısı'na gözlemci olarak katılmak üzere Kırgızistan'ın başkenti Bışkek'e ziyarette bulunmuştur.²⁹ 7 Haziran 2012 tarihinde Pekin'de düzenlenen ŞİÖ Zirvesi'nde Atambayev, Ahmedinejad'LA bir araya gelmiştir. 2013 yılında İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı görevine seçilen Hasan Ruhani de ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi Toplantısı'na katılarak ilk yurtdışı ziyaretini Kırgızistan'a gerçekleştirmiştir.³⁰ Bu bağlamda Kırgızistan'ın, İran'ın örgüte üyeliğini desteklediği belirtilebilir.

14 Nisan 2017 tarihinde Bışkek'te gerçekleştirilen Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) toplantısına İran heyeti de katılım göstermiştir. Ancak bahsi geçen toplantıda taraflar, İran ile birlik arasında işbirliği ortamı sağlanması hususunda uzlaşmaya varamamışlardır. 2018 yılının Mayıs ayında İran, AEB'le ilk işbirliği anlaşmasını imzalamıştır. Böylece İran ile AEB, kurulacak serbest ticaret bölgeleri aracılığıyla ticari işbirliğini geliştirebileceklerdir.

27 "V Tegerane Delegatsiya KR Vo Glave s O. Babanovim Prinyala Uçastie v 10-m Sammite OES", *Obşestvennyy Reyting*, <http://www.pr.kg/news/kg/2009/03/13/9820/>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

28 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 112-113.

29 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 110.

30 Ernek Abdrişayev, "Vizit Hasana Ruhani v Kırgızstan: Dvustoronyaya Politika, Nalajivanie Vzaimootnoşeniya i Poisk Podderjki v Regione", *Kabar*, <http://old.kabar.kg/rus/kabar/full/114025>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018); "Bolşe Biznesa, Çem Politiki: Vizit Prezidenta İrana v Kırgızstan Zavershilsya Na Ekonomičeskoj Note", *Akchabar*, <https://www.akchabar.kg/news/bolshe-biznesa-chem-politiki-vizit-prezidenta-irana-v-kyrgyzstan-zavershilsya-na-ekonomicheskoy-note/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

Kırgızistan, Batı tarafından İran'a uygulanan yaptırımları desteklememiştir. Dolayısıyla iki ülkenin BM nezdinde birbirlerine destek çıktığı da görölmektedir. Örneğın 2000 yılında BM Genel Kurulu'nun 55. Oturumu'nda Kırgızistan, "İran'da İnsan Hakları İhlali" başlıklı belgenin kabul edilmesine karşı çıkarak İran'a destek verdiğini belirtmiştir.³¹

İran ve Kırgızistan BM, ŞİÖ, EİT, AEB gibi uluslararası örgütlerde aktif işbirliğı sürdürmektedirler. İran'ın ŞİÖ, AEB örgütleriyle daha yakın işbirliğı yürütmesi ve gelecekte bu örgütlere üye olması Bişkek-Tahran ilişkilerinin daha da gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Ekonomik İlişkiler

İran ile Kırgızistan arasında önemli bir sorunun bulunmadığı ifade edilebilir. Neticede İran, Kırgızistan için Ortadoğı, Basra Körfezi ve denize açılan kapı konumundayken; Kırgızistan da İran için Çin'in batısına, Güney Rusya ve Orta Asya pazarına açılan kapı konumundadır.

Her iki ülke de ekonomik işbirliğini üst düzeye çıkarmak istemektedir. Bu amaç doğrultusunda 1993 yılının Ekim ayında oluşturulan Kırgızistan-İran Hükümetlerarası Ortak Komisyonu, çeşitli alanlarda ikili işbirliğini ilerletmek adına aktif bir şekilde çalışmaktadır. İlk defa 16-18 Nisan 1996 tarihlerinde Bişkek'te toplanan komisyon, ³² şimdiye kadar 12 görüşme düzenlemiştir. Eklemek gerekir ki Kırgız Cumhuriyeti'nin 2 Mart 2011 tarihli, 92 sayılı kararı doğrultusunda Kırgızistan-İran Hükümetlerarası Ortak Komisyonu'nun eşbaşkanlığını Kırgızistan Maliye Bakanlığı yürütmektedir.³³ Son dönemde söz konusu komisyon toplantılarında İran heyeti başkanlığını da İran Yol ve Şehircilik Bakanlığı temsil etmektedir.

İki ülkenin ekonomik ilişkilerinin temeli 22 Haziran 1993

31 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 105.

32 Ormuşev, *a.g.t.*, s. 131.

33 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 135.

tarihinde imzalanan anlaşmayla atılmıştır. Bu anlaşma yapılmadan önce aynı yılın 7 Mayıs tarihinde Bişkek'te iki ülkenin ticaret odaları arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.³⁴ Ayrıca Kırgızistan ve İran 1996 yılında ekonomik işbirliği anlaşması da imzalamıştır. Ancak imzalanan bu anlaşma, Kırgızistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği nedeniyle geçersiz sayılmıştır. Taraflar, 29 Nisan 2002 tarihinde gümrük alanında işbirliği anlaşması ve 2003 yılının Aralık ayında karşılıklı olarak ticari ayrıcalık tanıma hususunda mutabakat zaptı imzalamıştır. Söz konusu mutabakat zaptı, 2008 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla iki ülke arasında 2013 yılına kadar 22 anlaşma imzalanmıştır.³⁵ 4-5 Eylül 2015 tarihlerinde Tahran'da iki ülkenin ticaret odaları arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır.³⁶ Son olarak 12 Mayıs 2016 tarihinde, Bişkek'te Kırgızistan-İran Ortak Yatırım Kurulu oluşturma konulu bir mutabakat zaptı hayata geçirilmiştir. Kurul, ilk toplantısını 2017 yılının Mayıs ayında gerçekleştirmiştir. İran'ın 2018 yılının Mayıs ayında AEB'le işbirliği anlaşması imzalaması Kırgızistan'ın söz konusu birliğe üye olmasından dolayı ikili arasındaki ekonomik ilişkilerin ivme kazanmasına vesile olabilir.

İran, Kırgızistan ile ticaretini geliştirmek ve ekonomi alanındaki nüfuzunu arttırmak adına bazı önemli ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri 2006 yılında yapılmıştır. 5-8 Aralık 2006 tarihleri arasında İran Ekonomi ve Maliye Bakanı Daniş Caferi başkanlığındaki kalabalık bir heyet ülkeyi ziyaret etmiştir. Aralarında İranlı iş adamları ve sanayicilerin de bulunduğu heyetin amacı, iki ülkenin ekonomik ilişkilerini geliştirmektir. Caferi'nin belirttiği üzere Kırgızistan'da 70 civarında İran menşeli şirket faaliyet göstermektedir. Eklemek gerekir ki İran, Kırgızistan'ın enerji, ticaret, yatırım, inşaat, sanayi, tarım ve bankacılık alanlarına 50 milyon avro kredi ayırmıştır. Ruhani'nin son Kırgızistan ziyareti de İran'ın ekonomi alanında ülkedeki etkisini arttırma

34 Ormuşev, *a.g.e.*, s. 115, 158.

35 Akılbek Saliev, *Vostochniy Vektor Vneşney Politiki Kırgızstana: Aziatsko-Tihookeanskiy Region i Blijniy Vostok*, Bişkek: KRSU Yayınları, 2011, <http://uchebnik-online.com/131/1097.html>, (Erişim Tarihi: 17.12.2017); Ormuşev, *a.g.t.*, s. 129.

36 "Kırgız Respublikasını Sooda-Önör Cay Palatası Menen İran İslam Respublikası Sooda, Önör-Cay, Too-Ken Cana Ayıl Çarba Palatasının Ortosunda Kızmattaşuu Cönündö Makuldaşuuga Kol Koyuldu", *Kırgız Respublikasının Sooda-Önör Cay Palatası*, <http://kg.cci.kg/news/8/1166.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

niyetinin belirtilmesi açısından önemlidir. Ancak Kırgızistan-İran ilişkilerini yakından takip eden Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Dekanı Talasbek Maşrapov'a göre, Ruhani'nin Kırgızistan ziyareti herhangi bir olumlu sonuç doğurmamıştır.³⁷

Ticari ve ekonomik işbirliği konusunda ulaştırma, sanayi, tarım öncelikli alanlardır. İki ülkenin ilgili bakanlıkları ve kurumları, iki ülkedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini genişletmek ve ortak şirketler kurmak için uygun ekonomik, mali ve hukuki koşullar yaratmaya çalışmaktadırlar.

1996 yılında 10 milyon dolar olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi; 1997 yılında 11,9, 1998 yılında 13,02, 1999 yılında ise 16,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yükselen grafiğe rağmen 2000 yılında iki ülkenin ticaret hacmi 15,5 milyon dolara kadar gerilemiştir. Söz konusu gerilemeyi aşmak isteyen İran eski Cumhurbaşkanı Hatemi'nin 2002 yılında yaptığı Kırgızistan ziyaretinde iki ülke arasındaki ticaret hacmini 200 milyon dolara çıkarma doğrultusunda bir hedef belirlenmiştir.³⁸ Ancak iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2007 yılında 14,5 milyon dolar, 2015 yılında 7 milyon dolar ve 2016 yılında da 14 milyon dolar olarak kayıtlara geçmiştir. Tahran ve Bişkek'in ise günümüzde ticaret hacminin 100 milyon dolara ulaştırılması hedefini dile getirdiği görülmektedir.

Tablo 1: Kırgızistan'ın İran'a İhraç Ettiği Mallar (bin dolar)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015
İhracat Hacmi	10,172,3	12,501,3	13,952,9	14,089,0	4,507,4
Yüzde	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Ülke İhracatındaki Sırası	26	26	27	28	35

Kaynak: *Kırgız Respublikasının Tışkı Soodası 2011-2015*, Kırgız Respublikasının Statistika Komiteti, Bişkek 2017, s. 38-42.

37 21 Şubat 2018 tarihinde kendisiyle Bişkek'te yapılan görüşme.

38 Bekibaev, *a.g.t.*, s. 104-107.

İran'dan yapılan ithalat, ağırlıklı olarak tüketici ürünlerden oluşmaktadır. Bunlar; halı ve kilim (1 milyon dolar ve ithalat hacminin %22'sini oluşturmaktadır), temizlik, parfüm ve güzellik ürünleri (0,9 milyon dolar ve ithalat hacminin %20,6'sını oluşturmakta), ekipman, makine ve bunların parçaları (0,4 milyon dolar ve ithalat hacminin %8,7'sini oluşturmakta), plastik ve plastik malzemeler (0,4 milyon dolar ve ithalat hacminin %8,4'ünü oluşturmakta), petrol ürünleri (0,3 milyon dolar ve toplam ithalatın %6,4'ünü oluşturmakta), vernik (0,2 milyon dolar ve ithalatın %4,3'ünü oluşturmakta) gibi ürünlerden oluşmaktadır.³⁹ Hayvansal veya bitkisel kökenli yağlar, konserve, meyve ve sebzeler, çay ürünleri ise ithalatın %10'unu (0,4 milyon dolar) oluşturmaktadır.

İran'a yapılan Kırgız ihracatının ana ürünler arasında da makineler (kırma ve öğütme) motorlar, buldozerler, yükleyiciler, yol silindirleri, makine aletleri: iplik, torna, delme, freze, taşlama, planya; hidrolik presler, (1,5 milyon dolar ve toplam ihracatın %31,4'ünü oluşturmakta), lambalar (1,1 milyon dolar ve ihracatın %32,2'sini oluşturmakta), vb. aletler ve küçük hacimlerde yapılan demir metaller ile demirden yapılan ürünler (0,1 milyon dolar) yer almaktadır. İran'a ihracat alanında öncelikli ürünler olarak lambalar, elektrikli makine ve cihazlar ve pamuk lifi sayılabilir.

Son 25 yılda, mühendislik ve teknik hizmetler sunan İranlı şirketlerin ulaşım alanında kendileri hakkında Kırgızistan'da iyi bir imaj bırakmayı başarabildikleri ifade edilebilir. Mesela Keysun (Keisun) Şirketi, 28 kilometrelik Bişkek-Oş Otoyolu'nu ve 18 kilometrelik olacak şekilde Bişkek'teki şehir içi yolları yeniden yaptırmıştır. İran Yollarını Geliştirme Birliği ve Paz İnşaat Şirketi Madaniyat köyü içinden geçen Celal-Abad-Özgön yol yapımını da zamanında tamamlamıştır. İranlı yol yapımı şirketlerinin Kırgızistan'daki en büyük rakibiye Çinli şirketlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin yatırım ve kredi sağlaması da bu alandaki ihalelerin son yıllarda Çinli şirketlere verilmesine sebep olmuş ve buna bağlı olarak İranlı şirketlerin sektörden çekilmek zorunda kaldıkları görülmüştür.

³⁹ Asan Ormuşev, "Uçastie İrana v Ekonomiçeskom Razvitii Kırgızskoy Respubliki", *Bilim Cana Tarbiya*, 1(10), 2009, s. 3-5.

İranlı şirketlerin Kırgız ekonomisindeki yatırımları ağırlıklı olarak Bişkek Serbest Ekonomi Bölgesi'nde yoğunlaşmış durumda olup; milyonlarca doları bulan bu yatırımlar halı, ahşap yapıştırıcıları, mobilya, boya, gıda ürünleri, tatlı ve temizlik ürünlerinden oluşmaktadır.⁴⁰

Kırgız Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu'ndan elde edilen verilere göre; şimdiye kadar İranlılar tarafından Kırgızistan'da 463 şirket kurulmuştur. Kurulan bu şirketlerin 143 tanesi Kırgızistan-İran ortaklığında inşa edilmişken; 320 tanesi doğrudan İranlılar tarafından kurulmuştur.1 Mart 2018 tarihi itibarıyla ülkede 57 İran menşekli şirket faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin 17 tanesi ortak şekilde; 40 tanesi ise İranlılar tarafından kurulmuştur. İran menşekli şirketlerin çoğu faaliyetlerini ticaret alanında yürütmektedir. Batken ve Talas illerinde bir, Çuy ilinde iki, Oş'ta üç, Celal-Abad'da dört tane faaliyet gösteren şirket olduğu bilinmektedir. Diğer şirketler ise Bişkek şehrinde kurulmuştur. Bageri Şirketi ülkenin bütün büyük şehirlerinde farklı isimlerle kendi şubelerini açmıştır ve sermayesiyle Kırgızistan'da en fazla yaygınlaşan İran şirketi konumundadır.⁴¹

İki ülke arasındaki uzun vadeli dostane ilişkiler ve işbirliğine ragmen; her iki ülkenin de mevcut potansiyellerini ve fırsatlarını yeterli seviyede kullanmadığını söyleyebiliriz. 2017 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 23 milyon doların altına düşmüştür. Bu durum hiçbir şekilde iki ülkenin potansiyeline ve büyük bölgesel pazarlarına karşılık gelmemektedir. Bu gerçekler, ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerin seviyesine tekabül etmediğini ve her iki tarafın da büyük gayret sarf etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Kültür-Eğitim Alanlarındaki İşbirliği

Kırgızistan ve İran arasında kültürel ve insani işbirliği de gelişmekte olan alanlar içerisinde. Bu bağlamda iki ülkenin bilim, kültür ve eğitim temsilcileri arasında kuvvetli ilişkiler kurulmuştur.

40 Arhiv Prezidenta Kırgızskoy, F-1.op.1.d.1810, l.15-16.

41 13 Mart 2018 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi'nden Abdıkapar İsakov aracılığıyla elde edilen bilgiler.

Nitekim İranlı yetkililerin davetiyle, Kırgızistan'ın kültür, bilim ve eğitim kurumlarından birkaç heyetin İran'ın dini etkinlikleri de dahil olmak üzere çeşitli festivallere, uluslararası ve bölgesel konferanslara katılmak üzere İran'ı ziyaret ettiği bilinmektedir.

Kırgızistan-İran ilişkilerinde eğitim de önemli alanlar arasındadır. En azından Tahran açısından Kırgızistan'la eğitim ilişkilerinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Karşılıklı öğrenci değişimi, öğretim elemanları ve öğrencilere staj imkanının sağlanması, Kırgızistan'da Fars dilinin yaygınlaştırılması iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinin öne çıkan yönleridir.

İran, Cusup Balasagin Kırgız Milli Üniversitesi'ndeki Farsça Bölümü öğrencileri ve öğretmenlerine de kısa süreli staj programları düzenlemiştir. Zira Tahran Üniversitesi Rektörü'nün Kırgızistan'a ziyareti neticesinde Tahran Üniversitesi ile Cusup Balasagin Kırgız Milli Üniversitesi arasında doğrudan temas kurulmuştur. Ayrıca Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Boris Yeltsin Kırgız-Rus Slav Üniversitesi'nde Farsça sınıflar açılmıştır. Bu sınıflarda, İran Kültür Bakanlığı kanalıyla gönderilen öğretmenler tarafından Farsça öğretilmektedir.⁴²

Kırgızistan ile İran'ın eğitim alanındaki resmi ilişkileri, ilgili makamların 1993 yılının Ekim ayında ilgili makamların imzaladıkları memorandumla başlamıştır.⁴³ Söz konusu belgeye göre, ilgili bakanlıklar ve kurumların birbirlerine destek çıkararak teknik imkanların geliştirilmesine katkı sağlamaları ve Farsça ve Kırgızca dillerinde ders kitapları ve öğretim araçlarını ihraç etme konusunda yardımlaşmaları gerekmektedir. Karşılıklı bilimsel ve kültürel programların uygulanması, öğrencilerin ve öğretmenlerin sistematik olarak değişimi de bu memorandumda görülmüştür.

2002 yılı hedeflerinin gerçekleştirilmesi sonucunda Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi bünyesinde İslam ve İran Araştırmaları Merkezi açılmıştır. O tarihten bu yana, İran'dan birçok öğretmenin bahsi geçen merkezde çalışarak İran tarihi ve kültürü üzerine

42 Bekibaev, *a.g.t.*, s. 121.

43 Ormuşev, *a.g.t.*, s. 131.

dersler verdiği ve Orta Asya'da İran'ın tanınmasına katkıda bulunduğu bilinmektedir.

İran edebiyat âlimleri ve sıradan okuyucular, dünyaca ünlü Kırgız yazar Çıngız Aytmatov'un eserlerini bugün zevkle okumaktadırlar. Örneğin İran'da Cengiz Aytmatov'un Kasandra Damgası, Cemile, Beyaz Gemi, Elveda Gülsarı, Gün Olur Asra Bedel ve Erken Gelen Turnalar isimli eserleri yayımlanmıştır

Edebiyat ve bilim alanlarında yapılan işbirliği, İranlı tercümanların Kırgız bilim adamlarının kitaplarını Farsçaya tercüme etmeleri yoluyla devam etmektedir. Örneğin Manas Destanı, Askar Akayev'in Unutulmaz On Yıl, Asan Ormuşev'in *İran-Kırgızistan İlişkileri: 20 Yıl*, Taşmamat Kenensariiev'in Kırgızlar ve Hokand Hanlığı eserleri Farsçaya tercüme edilmiştir. Öte yandan Kırgızistan Milli Kütüphanesi'nde 4000 kitap koleksiyonundan oluşan Firdevsi Farsça kitaplar Salonu da açılmıştır.

Yukarıda belirtilen bilgilere ek olarak 10 yıldan fazla süredir İran Büyükelçiliği'ne bağlı olarak Bişkek'te faaliyet gösteren Kültür Temsilciliği'nin çalışmalarına da değinmek gerekmektedir. Bu temsilciliğin çalışanları eğitim ve kültür alanlarında aktif olarak çalışmaktadır. Temsilcilik, Kırgızistan'da İran Kültür Günleri, İran Sineması Haftası, Edebiyat Buluşmaları ve Fars Dili Olimpiyatları gibi çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca Bişkek ve Çüy ilindeki 4 okulda Farsça seçme ders olarak da okutulmaktadır.⁴⁴ Buna ek olarak, 2 binden fazla Farsça kelimenin Kırgız dilinde kullanıldığı da görülmektedir. Kırgızistan ve İran halklarının tarihî kökleri aynı olan pek çok gelenekleri mevcuttur. Bunların arasında, bahar bayramı Nooruz (yeni yıl), dini bayramlar Kurban ve Ramazan vardır.

Mevcut bilgilere göre; İran, Kırgız öğrencilerin ülkede lisansüstü eğitim almasını sağlamak amacıyla yıllık periyotta 3-7 kişi arasında kontenjan açmaktadır. Üstelik bu sayı git gide

44 "Farsı Tilin Okutuu Maselelerin Mektepterdin Cetekçileri Menen Talkuloo", *İrandın Kırgızstandağı Madaniy Ökölçülüğü*, <http://fa.bishkek.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=294&pageid=20745&newsview=638803>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

artış göstermektedir. Lakin bahsi geçen yıllık kontenjanların 10 kişiyi geçtiğine dair herhangi bir bilgi de edinilememiştir. Açık kaynaklarda resmi veriler olmadığından dolayı şimdiye kadar 40-70 dolaylarında Kırgız gencinin, İran'a lisansüstü eğitim için gönderildiği düşünülmektedir. Kırgız talebeleri İran'a ağırlıklı olarak Farsçalarını geliştirmek için gitmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde İranlılar, eğitim faaliyetleri için Kırgızistan'a gitmekteydi. Nitekim bu gelenek, Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra da devam ettirilmiştir. Ancak birkaç senedir İranlıların eğitim için Kırgızistan'ı tercih etmediği görülmekte ve Kırgızistan İstatistik Kurumu verileri de bu gözlemi doğrulamaktadır. Bu durumun en önemli nedeni de bahse konu olan ülkeden alınan diplomaların İran devleti tarafından tanınmaması; diplomalara denklik verilmemesidir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın İran'la olan eğitim ilişkilerini gözden geçirmelerinde fayda vardır. Zira eğitim ilişkileri iki taraflı olduğunda diğer alanlardaki ilişkilerin gelişimine de katkı yapacaktır.

Tablo 2: Kırgızistan'da Eğitim Gören İranlı Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	BDT Dışından Gelen Yabancı Uyruklu Öğrenci Sayısı	İranlılar
2002/2003	1340	6
2003/2004	1402	10
2004/2005	1647	10
2005/2006	2045	12
2006/2007	2342	11
2007/2008	2713	18
2008/2009	3113	24
2009/2010	3431	18
2010/2011	3366	17
2011/2012	3099	21
2012/2013	3286	25
2013/2014	3467	2
2014/2015	4020	-
2015/2016	4050	-
2016/2017	5114	-

Kaynak: Kırgız Respublikasındaki Bilim Berüü Cana İlim. Statistikalık Cıynak, Bişkek 2014, s. 294; Kırgız Respublikasındaki Bilim Berüü Cana İlim. Statistikalık Cıynak, Bişkek 2008, s. 150; Nurbek Jenish, *Export of Higher Education Services in Kyrgyzstan*, University of Central Asia, Institute of Public Policy and Administration, Working Paper, No: 7, Bişkek 2012, s. 14.

Sonuç

Kırgızistan ve İran'ın ikili ilişkilerini ele aldığımızda, ikili ilişkilerin başarılı bir şekilde geliştiği, bölgesel ve ikili düzeyde işbirliği için büyük bir potansiyele sahip olduğu gözlemlenmektedir. İki ülkenin EİT'e üye olması da işbirliğinin geliştirilmesi için iyi koşulların yaratılmasını sağlamaktadır. Ayrıca İran'ın Avrasya Ekonomik Birliği'yle serbest ekonomi bölgesi işbirliği anlaşması imzalaması Kırgız-İran ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir.

Aynı zamanda, ekonomi alanında her iki ülkenin de bazı sorunları aşması gerekmektedir. Örneğin bankacılık sektörü, vize konusu, posta servisi, telekomünikasyon ve hava ulaşımı (Tahran-Bişkek uçak seferlerinin açılışı) sorunları çözüme kavuşturulmuş değildir. Bununla birlikte, iki devlet arasında kurulmuş olan ilişkiler düzeyi göz önüne alındığında, söz konusu işbirliği alanlarının etkin bir şekilde yaygınlaşması beklenmektedir.

Kırgız-İran ilişkileri ticari, karşılıklı yatırım, bilimsel, teknolojik ve kültürel işbirliğinin gelişmesi gibi farklı alanlarda büyük bir potansiyele sahiptir. Kültür ve eğitim alanlarındaki Kırgız-İran ilişkileri diğer alanlarda da ikili ilişkilerin ivme kazanmasına vesile olabilir.

Kaynakça

“Ali Laricani: İran Gotov Pomoç Razvitiyu Ekonomiki Kırgızstana”, *Kabar*, <http://old.kabar.kg/politics/full/25819>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

“Bolşe Biznesa, Çem Politiki: Vizit Prezidenta İrana v Kırgızstan Zavershilsya Na Ekonomičeskoj Note”, *Akchabar*, <https://www.akchabar.kg/news/bolshe-biznesa-chem-politiki-vizit-prezidenta-irana-v-kyrgyzstan-zavershilsya-na-ekonomicheskoy-note/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

“Cogorku Keneştin Töragası Çınıbay Tursunbekov Baştağan Parlamenttik Delegatsiya İran İslam Respublikasına Rasmiy Sapar Menen Bardı”, *Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşi*, <http://kenesh.kg/ky/news/show/2846/zhogorku-keeshtin-toragasi-chinibay-tursunbekov-bashtagan-parlamenttik-delegatsiya-iran-islam-respublikasına-rasmiy-sapar-menen-bardi>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

“Farsı Tilin Okutuu Maselelerin Mektepterdin Cetekçileri Menen Talkuloo”, *İrandın Kırgızstandağı Madaniy Ökölçülüğü*, <http://fa.bishkek.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=294&pageid=20745&newsview=638803>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

“Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin İran İslam Respublikası Menen Kızmattaşık Boyunça Dostuk Deputattık Tobu”, *Cogorku Keneşi*, <https://bit.ly/2Irfo2X>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

“Kırgız Respublikasını Sooda-Önör Cay Palatası Menen İran İslam Respublikası Sooda, Önör-Cay, Too-Ken Cana Aylı Çarba Palatasının Ortosunda Kızmattaşuu Cönündö Makuldaşuuga Kol Koyuldu”, <http://kg.cci.kg/news/8/1166.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

“Kırgızstan Menen İrandın Ortosunda 2026-Cılga Çeyin Kızmattaşık Programması Kabil Alındı”, *Kabar*, <http://old.kabar.kg/kyr/politics/full/79294>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

“Kırgızstan Menen İrandın Parlament Cetekçileri Öz Ara Tüşünüşü Cana Parlamentter Aralık Kızmattastık Tuuraluu Memorandumga Kol Koyuştu”, *Kırgız Respublikasının Cogorku Keneshi*, <http://kenesh.kg/ky/news/show/2868/kirgizstan-menen-irandin-parlament-zhetekchileri-oz-ara-tushunushuu-zhana-parlamentter-aralik-kizmattastik-tuuraluu-memorandumga-kol-koyushtu>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

“Naser Aşuri: İran Yavlayetsya Dobrojelatelem Dlya Stran Tsentralnoy Azii”, *News-Asia*, http://www.news-asia.ru/view/ks/live_commentary/7866, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

“Ofitsial’nyy Vizit Prezidenta Kırgızskoy Respubliki Almazbeka Atambayeva v İslamskuyu Respubliku İran, *Şelkoviy Put*, Sayı: 14, Bişkek 2015, s. 8-11.

“Prezident Almazbek Atambayev İrandın Meclisinin Spikeri Ali Laricani Menen Coluktu”, *Kırgız Respublikasının Prezidenti*, http://www.president.kg/kg/okujalar/zhanylyktar/6580_prezident_almazbek_Atambayev_irandyin_mejlisinin_spikeri_ali_laridjani_menen_jolugushtu/, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

“V Tegerane Delegatsiya KR Vo Glave s O. Babanovim Prinyala Uçastie v 10-m Sammite OES”, *Obşestvennyy Reyting*, <http://www.pr.kg/news/kg/2009/03/13/9820/>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

ABDRİSAEV, Ermek, “Vizit Hasana Ruhani v Kırgızstan: Dvustoronnyaya Politika, Nalajivanie Vzaimootnoşeniy i Poisk Podderjki v Regione”, *Kabar*, <http://old.kabar.kg/rus/kabar/full/114025>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

Arhiv Prezidenta Kırgızskoy Respubliki, F-1.op.1.d.1810, l. 12.

Arhiv Prezidenta Kırgızskoy Respubliki, F-1.op.1.d.1819, l. 214.

BEKİBAEV, Samatbek, “Kırgızsko-İranskıe Otnoşeniya v Protsesse Stanovleniya i Razvitiya Suverennoy Kırgızskoy Respubliki (1991-2005 gg)”, Balasagun Devlet Üniversitesi, Bişkek 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

Dialog Tsivilizatsii Na Velikom Şelkovom Puti, Materialı Mejdunarodnoy Konferentsii, Bişkek 2002.

Diplomatiçeskiy Vestnik, Ministerstvo İnostrannih Del Kırgızskoy Respubliki, Bişkek 2007.

EROL, Mehmet Seyfettin-Arzu Celalifer Ekinci, “İran’ın Orta Asya Politikası: İşbirliği Arayışları ve Güvenlik Sorunu”, der. Mehmet Seyfettin Erol, der., *Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 379-447.

JENISH, Nurbek, *Export of Higher Education Services in Kyrgyzstan* (Kırgızistan Yükseköğretim Hizmetinin İhracı), University of Central Asia, Institute of Public Policy and Administration, Working Paper, No: 7, Bişkek 2012.

Kırgız Respublikasındaki Bilim Berüü Cana İlim. Statistikalık Cıynak, Kırgız Respublikasının Statistika Komiteti, Bişkek 2014.

Kırgız Respublikasındaki Bilim Berüü Cana İlim. Statistikalık Cıynak, Kırgız Respublikasının Statistika Komiteti, Bişkek 2008.

Kırgız Respublikasının Tışkı Soodası. 2011-2015, Kırgız Respublikasının Statistika Komiteti, Bişkek 2017.

MİANDARE, Reza, “Vtoroe Zasedanie Za Kruglım Stolom Dvuhstoronnih Otnoşeniy Mejdu İranom i Kırgızstanom”, *Amu Darya*, 14, Bahar-Yaz 2003, s. 246-252.

MOMUNOV, Emilbek, “Kırgız-İran Madaniy Baylanıştarın Önüktürüü Maseleleri Talkuulandı”, *Kabar*, <http://old.kabar.kg/kyr/analytics/full/8288>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

NAGİZADE, Said, “Perviy Sovmestnyy Krugly Spol İslamskoy Respubliki İnan i Respubliki Kırgızstan”, *Amu Darya*, 4, Kış 2000, s. 136-147.

ORMUŞEV, Asan, “Egemendüü Kırgız Respublikasının Cakınkı Cana Orto Çıgış Ölkölörü Menen El Aralık Mamilelerinin Önüğüşü (XX Kılımdın Ayacı- XXI Kılımdın Başı)”, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Bişkek 2012, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ORMUŞEV, Asan, “Formirovanie i Razvitie Kırgızsko-İranskih Diplomatiçeskih Otnoşeniy”, *Nauka i Novie Tehnologii*, 3, Bişkek 2011, s. 164-167.

ORMUŞEV, Asan, "Uçastie İrana v Ekonomičeskom Razvitii Kırgızskoy Respubliki ", *Bilim Cana Tarbiya*, 1(10), Bişkek 2009, s. 3-5.

ORMUŞEV, Asan, *Kırgızstan-İnan Mamilelerine 20 Cıl*, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Bişkek 2012.

SALİEV, Akılbek, *Vostoçny Vektor Vneşney Politiki Kırgızstana: Aziatsko-Tihookeanskiy Region i Blijny Vostok*, KRSU Yayınları, Bişkek 2011.

TOKTOMUŞEV, Kaynarbek, *Vneşnyaya Politika Nezavisimogo Kırgızstana*, Sabır Yayınları, Bişkek 2001.

Structured Abstract

The relations between Iran and Kyrgyzstan, which were established after Kyrgyzstan declared independence, have been developing steadily for 26 years. Iran is one of the first countries to recognise the independence of Kyrgyzstan and open diplomatic missions in Bishkek. Bishkek-Tehran diplomatic relations develops without any difficulties, and there are no major disputes, while hundreds of agreements have been signed between the two states. Within the 26 years, the two countries' top executives have made dozens of mutual visits. Iranian and Kyrgyz leaders held more than one visit to each other's capitals to participate in the summits of the Economic Cooperation Organization and the Shanghai Cooperation Organisation.

Iran and Kyrgyzstan cooperate intensively in international organizations such as the United Nations (UN), the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the Economic Cooperation Organization (ECO), the Eurasian Economic Union (EEA) and the Organization of Islamic Cooperation (OIC). The representatives of the two countries are constantly organising dozens of meetings, conferences and forums concerning regional issues.

Tehran-Bishkek relations are developing in various fields. Kyrgyz-Iranian parliamentary cooperation is one of the fields of cooperation between the two sides. The heads of the two countries' parliamentarians made mutual visits and friendship groups were formed in the parliament. Kyrgyzstan prioritises the parliamentary system and pays attention to cooperation with the Iranian Parliament.

Economic relations are the leading areas of bilateral relations. While Iran is the gateway for Kyrgyzstan to the Middle East, the Persian Gulf and the sea routes, Kyrgyzstan is the gateway for Iran to China, South Russia and Central Asia. The Kyrgyz-Iran Joint Intergovernmental Commission for the development of bilateral economic relations has met twelve times so far. Kyrgyz-Iran business forums are also held mutually.

From Iran to Kyrgyzstan, carpets and rugs, cleaning, perfume and beauty products, equipment, machinery and parts thereof, plastic and plastic materials, petroleum products, varnishes, animal or vegetable origin oils, canned fruits and vegetables, tea products are exported. Machines exported from Iran to Kyrgyzstan include bulldozers, loaders, road rollers, machine tools, products are made of hydraulic presses, lamps, iron metals, iron products and cotton fibre.

While the two countries are aiming to reach \$ 100 million in trade volume, the current amount is around 23 million dollars. Iran's signing of a cooperation agreement with the Eurasian Economic Union may contribute to the development of Bishkek-Tehran economic relations. In the same way, China's Belt-Road Project may be a means of accelerating the economic relations between Bishkek and Tehran in the long run.

The Cultural Representation of the Embassy of the Islamic Republic of Iran in Kyrgyzstan has been active since 2010 in a variety of fields such as science, education, culture, media, public relations and art. Iran Culture Days, Iranian Cinema Week, Literature Meetings, scientific symposiums and seminars are among the prominent activities of the Cultural Representation in Kyrgyzstan. In Kyrgyzstan, Iranians are making special efforts to disseminate books on Persian and Iran. The journals and translation books published by the Cultural Representation are examples of how the Iranian publishing house in Bishkek revives such works.

Iran-Kyrgyzstan relations in the field of education are gaining momentum in recent years. Most of the higher and secondary schools in the country, mainly in Bishkek, are Persian. While there are no Iranian students in Kyrgyzstan, around 40-70 Kyrgyz youth in Iran are studying higher education through scholarships. Iranian centres are located in Kyrgyz universities, Persian Olympics are organised every year in the capital of the country and those who are in Persian contest are sent to Iran for an internship. Bishkek Social Sciences University, Jusup Balasagin Kyrgyz State University,

Kyrgyz-Slav University, Arabayev Kyrgyz State University, Osh State University, Kyrgyz Republic Ministry of Foreign Affairs Diplomatic Academy of Kyrgyzstan are cooperating with Iranian counterparts.

Kyrgyzstan-Iran bilateral relations will develop steadily in the coming years, but the re-application of sanctions to Iran and some of Kyrgyzstan's reservations and Iran's lack of investment in Kyrgyzstan, it can be said that it is not possible to increase the bilateral relations to a strategic level in the near future due to the lack of common borders and the fact that healthy transportation connections from geographical distance, air and land have not been established until now.